

VU Research Portal

Zoo heerlijk eenvoudig

van der Meiden, W.J.

2009

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van der Meiden, W. J. (2009). *Zoo heerlijk eenvoudig: Geschiedenis van de kinderbijbel in Nederland*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

SAMENVATTING

Deze studie beschrijft voor het eerst de geschiedenis van de kinderbijbel in Nederland. Er is weinig tot geen systematisch onderzoek verricht naar die geschiedenis, zodat er niet veel onderzoeksresultaten zijn om op terug te kunnen vallen. De omvang van het materiaal is aanzienlijk. Naar schatting zijn in het Nederlands tussen de 850 en 900 verschillende publicaties verschenen (tot juli 2007) die aan een ruime definitie van ‘kinderbijbel’ voldoen, meer titels dan in enig ander taalgebied.

In het inleidende *eerste hoofdstuk* wordt het onderzoeksterrein verkend en ingeperkt. Vervolgens beschrijf ik mijn onderzoeksmethode en de positionering van de studie in de verschillende wetenschappelijke disciplines, zoals boekgeschiedenis, praktische theologie en historische pedagogiek. Tevens tracht ik een definitie van kinderbijbels te ontwerpen die me in mijn onderzoek verder kan begeleiden. Een ruim opgevatte definitie stelt me in staat publicaties in mijn onderzoek te betrekken die strikt genomen geen ‘kinderbijbel’ genoemd kunnen worden. Vooral in de periode tot 1800 wemelt het van dergelijke publicaties. Voorts breng ik enkele pogingen tot rubricering van kinderbijbels in kaart en verantwoord ik de door mij gehanteerde periodisering. Vervolgens schets ik enkele ontwikkelingen van het genre in andere landen. Dat die deels overeenkomen en deels sterk afwijken van de Nederlandse ontwikkelingen beschrijf ik in de daarop volgende paragraaf. Daarna analyseer ik enkele kwantitatieve gegevens uit het onderzoek. De inleiding wordt afgesloten met enkele algemene beschouwingen over de werkwijze en de keuzemogelijkheden van de schrijver en van de illustrator van een kinderbijbel.

Het *tweede hoofdstuk* is gewijd aan de (voor)geschiedenis van de Nederlandse kinderbijbel tot 1811. Ik ga in op de voorlopers van kinderbijbels: lees-, school- en prentenboekjes met bijbelteksten voor de jeugd. Bijbelbewerkingen voor kinderen zijn vanaf de zeventiende eeuw vaak boekjes van didactische aard, waarin door vragen en antwoorden, tweegesprekken, rijmpjes, illustraties, rebussen en andere ‘speelse’ vormen kinderen en jongeren vertrouwd gemaakt worden met de letterlijke bijbeltekst, met het oogmerk dat zij die uit het hoofd leren. Het zijn echter niet alleen deze ‘catechismusachtige’ uitgaven die het beeld bepalen. In de achttiende eeuw verschijnen al enkele boeken die een meer vertellende vorm van overdracht laten zien. Die benadering wint aan kracht in het laatste kwart van die eeuw, wanneer het elan van de Duitse filantropijnen een reeks kinderbijbels van een nieuw type voortbrengt, die de bijbelverhalen navertellen, niet met het oog op reproductie van de tekst, maar als middel voor de opvoeding van de kinderen tot nuttige en oppassende burgers, toegerust door een bijbelse deugdenleer.

In het tijdvak waaraan het *derde hoofdstuk* is gewijd, ziet men veel kinderbijbels van het laatstgenoemde type. De Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen is de initiator van talrijke tot redelijkheid en fatsoen opvoedende schoolboekjes waarin bijbelgedeelten worden naverteld en toegelicht. De eerste kleuterbijbel, die van Van Meerten uit 1845, is zelfs een vorm van bijbelse etiquette voor jonge kinderen. Trendsetter van de kinderbijbel in de negentiende eeuw is de oriëntalist J.H. van der Palm. Zijn monumentale 24-delige bijbelparafrase voor oudere kinderen (1811-1834) zet de

toon voor tal van kinderbijbelschrijvers na hem. In het behandelde tijdvak komt de orthodoxe, bevindelijke stroming van het protestantisme in verzet tegen de heersende, liberale kerk, wat leidt tot twisten en afscheiding. De invloed daarvan op de kinderbijbel komt echter pas later tot uiting, maar het eerste conflict over de inhoud van een kinderbijbel dateert al van 1836.

Het vierde hoofdstuk zet in met de *Bijbel voor Jongelieden* (1871), waarin op grond van de modernste inzichten van de bijbelwetenschappen een radicaal andere toon wordt aangeslagen tegenover de jonge lezers. Deze 'jeugdbijbel' is een apologie van de moderne wetenschap en prent de lezer vooral het 'legendarische' karakter van de bijbelverhalen in. Het in dit hoofdstuk beschreven tijdvak (1871-1918) laat zien hoe vanuit verschillende kerkelijke en theologische posities kinderbijbels verschijnen die vooral het eigen gelijk willen overbrengen en de eigen visie op de bijbel willen verkondigen. Dat gebeurt niet zelden over de hoofden van de kinderen heen en gaat ten koste van de boekkwaliteit, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de schaarse illustraties en een gecompliceerd taalgebruik. Vernieuwing van het genre vindt in deze periode schoorvoetend plaats, waarbij vooral het opkomende vrijzinnige protestantisme kinderbijbels produceert die nieuwe wegen bewandelen. De 'moderne' bijbelparafraze van Nellie van Kol uit 1905 kan daarvoor model staan. De opvoeding van het kind tot mondige burger staat hier centraal en niet meer die tot nuttig en deugdzaam lid van de samenleving – de 'redelijk-verlichte' kinderbijbels zijn vanaf het laatste kwart van de negentiende eeuw van het toneel verdwenen.

Het vijfde hoofdstuk start met de narratieve revolutie van W.G. van de Hulst. Zijn boek *De Bijbelsche Geschiedenissen* uit 1918 laat een radicale keuze zien voor het in eigen woorden vertellen van bijbelse verhalen. Van de Hulst zet daarmee een vorm van bijbeloverdracht neer die door velen na hem wordt overgenomen, maar waarvan de kwaliteit zelden wordt geëvenaard. De kinderbijbels van het interbellum zijn voor het overige nogal 'verkokerd' en 'verzuild' – de uitgaven zijn bedoeld voor eigen kring. Toch ontwikkelen zich binnen het genre in deze jaren onderscheiden varianten van bijbelvertolkingen voor kinderen, van zeer orthodoxe navertellingen via bijbelse jeugdromans tot vrijzinnige methoden van bijbeloverdracht. Twee grote namen domineren de kinderbijbel in deze jaren, die van Van de Hulst en die van Anne de Vries, wiens na de oorlog verschenen *Kleutervertelboek voor de bijbelse geschiedenis* Nederlands belangrijkste exportproduct op dit terrein wordt, met wereldwijd enkele miljoenen verkochte exemplaren. Ook beroemde illustrators als Isings, Jetses en Bottema worden bij kinderbijbels betrokken, zodat de 'beeldarmoede' van kinderbijbels tot het verleden gaat behoren.

In het zesde hoofdstuk worden ontwikkelingen beschreven die tot dan toe in de studie zijn blijven liggen. Het beschrijft de geschiedenis van de rooms-katholieke kinderbijbel tot aan de Tweede Wereldoorlog. De eerste katholieke kinderbijbels in het begin van de negentiende eeuw zijn van verlichte snit en voor een algemeen publiek geschreven. Naarmate de katholieken zich weer maatschappelijk gaan organiseren, worden de kinderbijbels toegesneden voor gebruik in eigen kring. Anderhalve eeuw lang is daarom het overgrote deel van de katholieke kinderbijbels didactisch en leerstellig van aard. Vooral na het herstel van het bisschoppelijke bestuur in 1853 verschijnen vele – vaak vertaalde – rooms-katholieke bijbelse geschiedenissen, die met name bedoeld zijn voor gebruik op school en een bijbelse systeembouw laten zien, eerder vervat in leeroverdracht dan in verhaaloverdracht. Pas in de twintigste eeuw komt daarin verandering, al moeten de jeugdbijbel van Pater Romualdus en To Hölscher (1939) en de bijbelse leesboekjes van B.C. Kloostermans nog tot de uitzonderingen gerekend worden. Ook aan katholieke kinderbijbels doen in het interbellum verschillende bekende illustrators mee, zoals Rie Cramer en Jan Wiegman.

In het tijdvak dat in het *zevende hoofdstuk* wordt beschreven, 1945-1976, verdwijnen allengs de confessionele verschillen, al zijn er orthodoxe tradities, zowel protestantse als katholieke, die worden voortgezet, tot op de dag van vandaag. Het vrijzinnige protestantisme produceert drie kinderbijbels in de jaren vijftig die tot de ‘canon’ van de kinderbijbel gaan behoren – de vrijzinnige ‘zuil’ brokkelt tegelijkertijd echter snel af. De ontzuiling van de Nederlandse samenleving brengt een nieuw type oecumenische kinderbijbel met zich mee, kinderbijbels voor een algemeen-christelijke markt. De met de ontzuiling gepaard gaande secularisatie en de opkomst van nieuwe media als de televisie leiden tot experimentele kinderbijbels voor een jong publiek dat niet met de bijbel is opgegroeid. *Woord voor Woord*, vanaf 1964 op de IKOR-televisie, is daarvan het meest sprekende voorbeeld. De opkomst van de evangelische beweging genereert de vraag naar steeds meer en nieuwere kinderbijbels. Het aantal kinderbijbels stijgt in deze periode dan ook explosief, waarbij het aantal uit het Engels vertaalde kinderbijbels hand over hand toeneemt. De aanstormende beeldcultuur ten slotte heeft grote invloed op de vormgeving en illustraties van de nieuwere kinderbijbels.

In het *achtste hoofdstuk* worden de ontwikkelingen van het genre beschreven in de laatste drie decennia. Ondanks een krimpende kerk nemen het aantal kinderbijbels en de diversiteit ervan enorm toe. De kinderbijbel betreedt de vrije markt. Verschillende oudere tradities worden vernieuwd, maar het is vooral het midden van de kerken waarop tal van nieuwe, veelal vertaalde, uitgaven worden afgezet. Ook de seculiere markt wordt steeds meer bediend, vooral met uitgaven die experimenteren met vorm en inhoud. Nieuw zijn ook uitgaven waarin navertelde bijbelverhalen worden aangeboden samen met verhalen uit andere (religieuze) tradities. In een tijdvak waarin kinderen vooral worden opgevoed als kinderen en niet als toekomstige volwassenen groeit de behoefte aan uitgaven voor vooral jongere kinderen. Speelse creatieve bijbelbewerkingen nemen een hoge vlucht. In dit laatste chronologische hoofdstuk doe ik een poging te voorspellen hoe het genre zich in de eenentwintigste eeuw zal ontwikkelen.

Het *negende hoofdstuk* behandelt kinderbijbels uit ‘andere’ tradities, zoals de joodse kinderbijbel, de kinderbijbel in specifieke christelijke stromingen als de Zevendedags Adventisten en de Jehova’s Getuigen, door New Age beïnvloede en antroposofische kinderbijbels. Tevens bevat dit hoofdstuk een paragraaf over kinderbijbel en kinderkoran, met enkele recente pogingen om verhalen uit deze tradities (samen) aan kinderen door te geven.

De studie wordt afgesloten met een lijst van 869 oorspronkelijk Nederlandse en in het Nederlands vertaalde kinderbijbels, ingeleid met een toelichting en afgesloten met een register op uitgever. Daarna volgt een overzicht van de geraadpleegde literatuur. Dan volgt een register van persoonsnamen dat zowel betrekking heeft op deze lijst als op de tekst van de studie (en de voetnoten) zelf.